

אורי דייוויס

בעקבות חרבו של אבו־סיתה

על מפגשיו של הפעיל האנטי־ציוני עם ותיקי הפלמ"ח ועל חיפושיו אחר הנגב הפלסטיני

הכל החל בהזמנה להשתתף בליל סדר קיבוצי. משפחת נתיב מקיבוץ ניר יצחק הוזמנה אותי לליל הסדר הקיבוצי בשבת, ה־23 באפריל 2005. ניר יצחק נמצא בקרבת הקצה הדרומי של רצועת עזה, ליד מעבר סופה. ניר יצחק הוא אחד מבין 31 היישובים הכפריים והשכונות הפרבריות, ליהודים בלבד, המאוגדים בתחום השיפוט של המועצה האזורית אשכול. הקיבוץ נמצא לא הרחק מן הגדר המתועבת המכונה "גדר ההפרדה" המקיפה את רצועת עזה והופכת אותה למחנה הריכוז הגדול בעולם. כ־1.5 מיליון תושבים כלואים בתוך 360 קמ"ר (צפיפות האוכלוסין הגבוהה בעולם), ומכותרים בגדר חשמלית המאובזרת בשפע של תחבולות אלקטרוניות, ומאפשרת יציאה רק דרך מספר מצומצם של מעברים, ובכללם מעבר סופה (רק ברישיון של הצבא).

ניר יצחק נוסד בשנת 1946. שמו המקורי היה נירים. בערבית נקרא המקום הַנְגוּר, על שם המשפחה הערבית־יהודית אשר רכשה את הקרקע בזמנו. בנו של המוכתר היה בני מיטיב (מוטילוב) ששירת כקצין מודיעין, דיבר ערבית והדריך את הפלמ"ח בעת הטיהור האתני של האזור כולו.

בדצמבר 1948 כבש הפלמ"ח את האזור וגירש את תושביו הערבים. הפלמ"ח ביצע גם את טבח שועות¹, והרג, בין היתר, את בני משפחתו של נביל שעת², מי שהיה סגן ראש הממשלה הפלסטינית ושר ההסברה שלה.³ כל היישובים, ובפרט אלה שסביב ניר יצחק, הוקמו על אדמותיו של שבט ערב קילאי (שמוצאו מחאן יונס) ושבט ערב קסאר (נג'אמאת). מעניין לציין שהאחרונים היו ביחסי ידידות עם היישובים היהודים במקום.

1 אחר הגרורים שהשתתפו בטיהור היה גרוד 89, שביצע את טבח אל־דוואימה (על חורבותיו הוקם מושב אמציה בחבל לכיש), הטבח הגדול ביותר בהיסטוריה של מלחמת 1948.

באביב/קיץ של 1949 קבוצה של מתיישבים מניר יצחק הקימה קיבוץ על אדמת אברסיתה (מעין אברסיתה). הם נטלו עמם את השם נירים, וקראו לאתר הישן ניר יצחק. יצחק שדה, שעל שמו נקרא הקיבוץ, כתב בשנת 1945: "אני חזק. אני אמיץ. אני אהיה גם אכזר." הוא אכן היה. מעשי הטבח שהפלמ"ח ביצע הם עדות לכך.

היה זה מכתבו של ידידי סלמאן אברסיתה, מה־4 במאי 2005, שהניעני לפתוח במסע המפותל והסבוך בעקבות חרבי:

אם ברצונך לבדוק את העניין עם בני מוטילוב [ראה להלן] תוכל לבקש ממנו להשיב כמה מההפצים שנגנבו מביתו של אבי, ובכללם חרבו (עתיקה ובעלת ערך), מדליית מלחמת העולם הראשונה, תעודת התואר במשפטים של אחי, תעודת הבגרות של אחי, התכתבויות עם מנהיגים ערבים בעבר הירדן וכמצרים, צילומים משפחתיים, ספרים בערבית, ספרים באנגלית ובין היתר "אותלו" ו"המלט" של שייקספיר.

קצין הפלמ"ח שהיה עמו היה אריה אהרוני. אפשר להשיג אותו במשרדו בהוצאת ספריית פועלים. מספר הטלפון הוא: 03-6163829. אהרוני חיבר את הספר "מיומנו של מועמד לבגידה", שיצא בהוצאת ספריית פועלים, תל אביב, ישראל 2000 (בעברית). בעמודים 103-104 הוא מודה שלקח את רכושנו, ובעמודים 109-110 – בהרעלת בארות המים של עזה.

בברכה,

סלמאן

ליל סדר קיבוצי

חרר האוכל היה מלא מפה לפה. כ־700 סועדים, מהם כ־400 חברי קיבוץ ועוד 300 אורחים. חלק מהאוכל (מרק העוף הבלתי נמנע והקניידלעך) הוגש אל השולחנות ממטבח הקיבוץ. מאכלים אחרים נרכשו מחברת הסעדה. הזמרת אופירה גלוסקא הזמנה ללוות את האירוע עם שני נגני גיטרה. גם הופעות של ילדי הקיבוץ נכללו בתוכנית. הגדת הקיבוץ בהוצאת הקיבוץ הארצי-השומר הצעיר נקראה על הבמה.

בנסיעה חזרה לסח'נין הירהרתי שוב בבקשתו/הצעתו של סלמאן, ותהיתי באיזו מידה אפשר לי להצליח בשליחותו. ככלות הכל, אני עדיין עשוי להיות מוכר אצל כאלה בני יוטר מחמישים כפעיל אנטיציוני. לא כן הדבר אצל בני הדור הצעיר יותר, שלעתים אינם יודעים מי היה משה שרת, למשל, קל וחומר מי היה אורי דייויס. האנשים שאמור הייתי לראיין, מהם מבכירי הממסד הביטחוני בדימוס, היו בני ששים ומעלה. בדיעבד התברר כי למעט אחד או שניים, שמי לא הדליק נורת אזהרה ארומה, אולי משום

שקבוצת ההתייחסות שלהם היתה הממסד הביטחוני הבכיר, ופעילות אנטי־ציונית לא נחרתה בזיכרונם כפעילות רלוונטית ככל שהדבר נוגע להיסטוריה של מדינת ישראל. בדרך כלל לא קישרו בין הדרך שבה הצגתי את עצמי, ד"ר אורי דייוויס, אנתרופולוג, לבין אורי דייוויס, הפעיל האנטי־ציוני. וכשקישרו, לעתים ביוזמתי, היו מבוגרים ורכים דיים כדי להפגין מידה מסוימת של סלחנות. הראיון הראשון נערך עם לינה מיטיב.

לינה מיטיב

בני מיטיב נפטר חודשים אחדים קודם לכן. ראייתי את אלמנתו לינה בביתה באשקלון ב־29 בספטמבר 2005. עמד לרשותי זמן ניכר להתכונן לראיון ראשון זה ולחשוב כיצד להציג את הנושא. היא, כמובן, רצתה לדעת מה מטרת הראיון, ואני השבתי שאני מבקש הזדמנות לשוחח עמה על אודות כתביו של בעלה, "הזורעים במדבר" ו"סיפורו של גבול". היא תהתה אם יתאפשר לה לעזור בעניין זה. משעמדותי על כך שבכל מקרה זמני לא יבוטל – הסכימה לקבל את פני.

עד שהגעתי לביתה, רשמתי לעצמי שתי החלטות: הגינות מקצועית כאיש אקדמיה וכפעיל שלום החותר לפיוס, לא הרבה מעבר לזה; והשנייה, לא להעלים את שליחותי בשמו של סלמאן אבר־סיתה, בנו של שיח' חוסיין אבר־סיתה ממעיין אבר־סיתה.

לינה הגיעה לישראל מצרפת בשנות החמישים המוקדמות כנערה צעירה, כחלק מקבוצת עולים שהיתה מסונפת למפ"ם. היא נישאה לבני מיטיב והקימה משפחה.

משסיפרתי לה כי באתי לראינה בשמו של סלמאן אבר־סיתה, כדי לנסות לברר היכן נמצאת החרב העתיקה ורבת הערך של אביו, והיכן הופקדו הספרים מספרייתי, היא נדרכה. לא היה לה מושג על אודות החרב. בנושא זה הוסיפה, "ארנון, בנו של אבינועם אבני מקיבוץ נירים, הוא משוגע למחשבים. הוא מצא אתר האינטרנט של אבר־סיתה, הוציא ממנו תדפיסים והביא אותם לבני. בני היה מאושר והכין כמה עותקים מהתדפיסים, כדי לחלקם."

"בעצם עליך לראיין את הוותיקים של קיבוץ נירים," הוסיפה. "הם עדיין צלולים מאוד." כשציינתי בפניה שיש לי מכרים בקיבוץ ניר יצחק – אבל אף לא אחד בנירים, הציעה להציג אותי בפני אמנון דגיאלי בריבמקום.

"בני לא היה יכול לדעת שום דבר על אודות החרב או מה עלה בגוללה של הספרייה," אמר דגיאלי. "הוא נכנס לתמונה בשנת 1948. מעין אבר־סיתה נכבש בשנת 1947. עליך לשוחח עם אריה (סטינה) אהרוני, או עדיף אפילו עם מפקדה של היחידה שכבשה את מעין אבר־סיתה, אברהם (ברן) ארן. ללינה יש מספר הטלפון שלו."

הטלפון צילצל. "זה היה נחמן," אמרה לינה כשהניחה את השפופרת, "הוא ובני היו

חברים לנשק וידידים ותיקים. הם בילו לילות רבים על גבול רצועת עזה, כדי לראיין שטינקרים" (לינה מיטיב השתמשה בכיטוי המבזה של השב"כ השמור למודיעים הפלסטינים הערבים שבאו מעבר לגבול כדי להלשיץ). "הוא (נחמן) עלה בסולם הדרגות עד שהפך להיות סגן ראש השב"כ", הוסיפה. לפני שנפרדתי ממנה, נתנה לי לינה את מספר הטלפון של אברהם ארן ברמת השרון. לאחר שחזרתי לחדר העבודה שלי בס'ח'נין, קבעתי ראיון עם ארן ליום רביעי, ה'5 באוקטובר, בשעה חמש.

ברן

הגעתי לביתו של אלוף מיל. אברהם (ברן) ארן, דקות אחדות לפני השעה היעודה. לבוש במכנסיים קצרים, הוא המתין לי על המדרכה בכניסה לביתו. את פדחתו כיסתה רעמת שיער לבנה שופעת למדי, כמעט ללא סימני התקרחות. ארן זיהה מיד את שמו של אבר-סיתה. עבדאללה אבר-סיתה נחשב מנהיג המרד הערבי באזור הדרום. בארכיון התמונות שלו היו שני תצלומים שנלקחו מביתו של אבר-סיתה ואשר ניתנו לו כ"מזכרת". בחלקו התחתון של אחד התצלומים היה כיתוב בעברית בכתב ידו של ארן: "עבדאללה ואיברהים אבר-סיתה מפקדי המרד בנגב". על התצלום האחר לא היה רשום דבר והוא זוהה לאחר מכן בידי סלמאן אבר-סיתה כתמונתו של עבדאללה, אחיו החורג.

ארן היה מפקד הפלוגה שכבשה את ח'רבת מעין אבר-סיתה, ב'14 במאי 1948 במסגרת מבצע "ברק". חייליו הגיעו לח'רבת מעין לאחר שבוע של קרבות מתמשכים באזור. במהלך אותו השבוע כבשו חייליו בין היתר את פרייר ואת חוליקאת. כיבוש ח'רבת מעין היתה הפעולה האחרונה של המבצע ולאחריו שבו לבסיס. בהגיעם לח'רבת מעין נתקלו ארן וכוחותיו בהתנגדות עזה. אש חזקה נורתה לעברם מטוח קצר, ממרחק של כ-80 מטרים, מאחורי שדרה צפופה של שיחי צבר. הם הגיעו לח'רבת מעין אבר-סיתה ככוח גיבוי, כחלק מהמאמץ לשלוח תגבורת וציוד לכפר דרום הנצור. יחידתו של ארן גברה על ההתנגדות ותפסה מכנה בראש הגבעה, בית צנוע בנוי לבני בוץ, ומחסן גדול למדי של נשק בצמוד לו. הם פוצצו את הבית על תכולתו.

"אם הבית נהרס כשכל תכולתו בתוכו", שאלתי, "כיצד ייתכן שברשותך תמונות שנלקחו ממנו?"

ארן לא הצליח להיזכר כיצד השתלשלו העניינים. הוא זכר שאריה (סטינה) אהרוני, שבאותה עת היה קצין התרבות של הכוחות, נתן לו את התצלומים הללו, ונראה כי מדובר בשני מבנים. האחד, בית החמר שעל ראש הגבעה, מאחורי שדרה סבוכה של שיחי צבר, שם פעלו כוחות ההתנגדות. הבית פוצץ לאחר שכוחותיו של ארן גברו על המתנגדים. האחר נמצא נמוך יותר; מכנה מרשים, בית לבן רחב ידיים עשוי אבן,

בנקודת ציון אליה התייחס ארן כ"כוכב", צומת בצורת כוכב שממנה יצאו דרכים לכיוונים אחרים. ארן סבר כי ייתכן שבית זה היה ביתו של עבדאללה אבריסיתא. ארן וחייליו מעולם לא כבשו את "הבית הלבן". הם נשארו על ראש הגבעה במשך כל אותו היום ואז שבו לבסיס. בית הקברות של קיבוץ נירים נמצא כיום על הגבעה שנכבשה בידי כוחותיו של ארן בשנת 1948.²

קיבוץ נירים הוקם בתחילה ברנגור, במקום שניצב בו קיבוץ ניר יצחק. באפריל 1949 חתם הקיבוץ על הסכם עם הגורמים המתאימים ובעקבותיו עבר למעין אבריסיתא והתיישב במבנה האבן הלבן, כנראה בית משפחת אבריסיתא. הבית הזה אינו קיים יותר. "אני תוהה", אמרתי, "אם יש באפשרותך לעזור לי באותו אופן שלינה מיטיב עזרה לי?"

ארן שלח אלי מבט שואל.

ביקשתי ממנו לאתר את אריה אהרוני.

לאחר פחות מחמש דקות של חיפוש אחר מספר הטלפון של אהרוני, פיטפט ארן בעליצות עם ידידו הוותיק. ארן הציג אותי בפני אהרוני והעביר אלי את השפופרת. אהרוני ציין שבכוונתו להישאר כל ימי חופשת החג בקיבוץ. קבעתי לראיין אותו בבית אלפא.

לקראת סופו של הראיון ביקשתי רשות מארן לשאול אותו שאלה אישית. "זה אישי מאוד", אמרתי, "אינך חייב לענות אם אינך חש בנוח."
 "שאל, ענה."

"האם זה היה שווה?"

השורה התחתונה בעמדתו של ארן היתה, כי אף שמצב הדברים הנוכחי בישראל איננו המצב לו ייחל, הקמתה של מדינה יהודית עצמאית ושמירה על הרוב הדמוגרפי היהודי במדינה היו צורך היסטורי, ושימורו של רוב יהודי במדינה מצדיק את ההתנגדות הבסיסית למימושה של זכות השיבה של פליטי 1948 ולהשבת זכויותיהם הקנייניות בתוך מדינת ישראל. כשהערתי בתגובה כי הדרך היחידה להשגת תכלית זו היא שוב טיהור אתני כגון זה שבוצע ב-1948, חלק עלי האלוף במילואים. "יש דרכים אחרות", אמר, "למשל, חילופי שטחים." העידון והבשלות של ארן, היררהתי ביני לביני, מסוכנים יותר מן הבריונות והגסות של ליברמן, אך מסופקני אם ליברמן היה ניאות להקדיש לי

2 סיפור פעולותיהם באזור מפורט בספרו של ארן "עד רגל הדיו". פלוגתו היתה הראשונה שהגיעה לאום רשרש, כיום אילת, והיה זה הוא שהניף את דגל ישראל על התורן. היות שלא היו ברשותם דגלים תקינים, הם אילתרו, וצבעו בדיו מגן דוד ושני פסים על גבי יריעת בד לבנה כדי ליצור דגל. ארן מיסגר תצלום של האירוע, בו הוא נראה מטפס על התורן כדי להניף את הדגל, ובכך לציין את חזקתה של ישראל במקום. הצילום הממוסגר תלוי על הקיר בחדר עבודתו.

מזמנו, שלא לדבר על סריקת תצלומים עבור פליט ממלחמת 1948. לאדן היה סורק בחדר העבודה. שאלתי אותו אם יהיה מוכן לסרוק בשבילי את התמונות של אברסיתה קודם שאלך, כדי שאוכל להעביר את קובצי התמונות לסלמאן. הוא נענה לבקשתי, וגם שלח את קובצי התמונות לכתובת הדוא"ל שלי, וכך, לאחר ששבתי באותו ערב לחדר עבודתי, יכולתי להעביר את התמונות לסלמאן בדוא"ל. "הנספח המצורף מתאר את התוצאות הצנועות הראשונות שהעליתי במהלך המחקר שלי," כתבתי.

בתמונה מימין: חוסיין אברסיתה (האב) ואיברהים (הבן הבכור), מפקדי המרד בנגב (הכיתוב בעברית: "עברללה ואיברהים אברסיתה" שגוי). בתמונה משמאל: עבראללה (האח החורג)

"בהדר... נההההההדר. אני נרגש ביותר... תודה, תודה. אני מרגיש את נעורי שבים. עוד בבקשה... איני מסוגל לחכות..." הגיעה תגובתו המהירה של סלמאן. ואחר כך כתב לי: "אורי היקר, שלחתי את התמונות לאחי. הם התרגשו מאוד. להיסטוריה יש זיכרון ארוך. לזיכרון יש דרך לשוב ולחזור. שוב תודה. מצפה לחומר נוסף. בלבביות. סלמאן. נ.ב. מה כתוב בתחתית התמונה בעברית?" בדוא"לים שבאו לאחר מכן ובשיחות הטלפון, התברר כי אברהם אדן אשר הוסיף את

ההערה בתחתית התצלום של שתי הרמויות, טעה. שם אביו של סלמאן, האיש שהחרב המהודרת ענודה לירכו, היה חוסיין, לא עבראללה. התמונות צולמו בשנות הארבעים המוקדמות בירושלים (כנראה) או בקהיר. הראשונה היא של אביו של סלמאן, חוסיין, עם בנו הבכור, איברהים, שלמד משפטים. השנייה היא של אחיו החורג של סלמאן ובן דודו, עבראללה, שאביו גידל כבנו. עבראללה היה מנהיג בתנועה הלאומית הפלסטינית מאז המרד הגדול של 1936-1939. כעת, כשהיה ברשותי תצלום של החרב, קיוויתי להתקדם צעד או שניים נוספים לקראת איתורו של החפץ עצמו.

סטינה (1)

ואלה הם דבריו של אריה אהרוני ביחס להתקפה על מעין אבו־סיתה, כפי שהופיעו בזיכרונותיו:

"חרבת מעין" – מי מאנשי הגרוד לא הגה שם זה? מקום מושבו של עבראללה אבו־סיתה, המארגן והמפקד של הכנופיות בנגב; האיש ששם תוקפו הילך אימים סביב; שכל בדואי ביטאו בדחילו ורחימו; המשפחה הנכבדה והשליטה במרחבי הנגב, שקשרי־מגע לה עם הארצות השכנות. לכבוש את ביתו של אבו־סיתה – אכן היה בזה משום פיתוי [...]

הלכנו לביתו של אבו־סיתה, והוכינו בתדהמה: בלב המדבר – עושר לא ישוער; ריהוט מפואר, שפע של בגדים מזרחיים ואירופיים, רדיו, מכונת משא, חרב כסף ברואית הדורה, ארכיון גדול בעל חשיבות של תעודות ותמונות, מכתבים מן האמיר עבראללה וחסן באנה, מנהיג האחים המוסלמים במצרים; תעודת עורך דין של אחד מבני המשפחה, "אותלו" לשיי־קספיר במקורו, ליד הקוראן. וההתלהבות הגיעה לשיאה כשמצאנו את מחסן הנשק. נ ש ק מה כבר היה שם [...] – כמה ארגזי תחמושת, כמה רובים, ויקרס, שבוריקנה ושני ארגזים מלאים חומר נפץ איטלקי. היינו מאושרים [...]

קבעתי עם אהרוני את המועד (17.10) והשעה לראיון בזיקה לימים שמשפחתי שהתה בקציר. עם הגיענו לבית אלפא, המשכנו בנסיעה עוד קילומטרים אחדים, לסאתנה, שם השארתי את סירקו והתאומים בעודני מראיין את אהרוני. אשתו של אהרוני, רחל, היתה נוכחת בשעת הראיון. הבאתי אתי עותקים של שני התצלומים שקיבלתי מאדן. אהרוני, בן 83. בן דורו של האלוף (מיל.) אברהם אדן, וגם הוא צלול לחלוטין ושרוי בכריאות טובה. שמו־צניק בכל רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו. המתרגם הנודע של כתבי שלום עליכם ושירת מאיאקובסקי (בין השאר), עובד עדיין כעורך בספריית פועלים בתל אביב. בדרך כלל הוא מחלק את מגוריו בין תל אביב (בימות השבוע) לבין קיבוץ בית אלפא (בסופי שבוע). בית אהרוני בקיבוץ הוא חלל צנוע וסגפני למדי, שונה מאוד

מהווילה המהודרת של ארן ברמת השרון. רחל אהרוני אפתה לכבוד ביקורי עוגיות שומשום פריכות. אני הצגתי את ענייני כתרומה צנועה לשיכון העימות הישראלי-פלסטיני, היינו, לקראת פיוס בין הפליטים הפלסטינים של 1948 לבין מדינת ישראל. לאהרוני לא היה מושג היכן הופקדו החרב והספדייה. ייתכן שהמסמכים והתיקים ממעין אבריסיתה הוחדמו בידי המודיעין. ביזת רכוש בידי יחידות צה"ל במלחמת 1948 היתה נפוצה, ומעולם לא דווח עליה באופן מסודר. מפקד הגדוד באותו הזמן, גדוד 8, היה חיים בר-לב המנוח. מפקד המודיעין של גדוד 8 היה יאיר (ג'רי) בוברמן. אולי הוא יודע משהו. לאהרוני היו כתובתו של ג'רי ומספר הטלפון שלו. הוא התקשר לג'רי והציג אותי בפניו.

בוברמן רחש כבוד רב לעבראללה אבריסיתה והעריכו כאויב עז נפש. האם עבראללה חי עדיין? באיזו שנה נפטר? בוברמן זכר בבירור את הג'יפ של עבראללה אבריסיתה, ג'יפ לבן שמקלע מורכב עליו. המקלע הנייד היה חלום הבלהות של הכוחות הישראליים באזור.

לדברי בוברמן נכבשה מעין אבריסיתה ב־13 במאי 1948. ביום המחרת תקף הצבא המצרי את נירים. בוברמן השתתף בהתקפה על מעין אבריסיתה (ברומה לאהרוני), וככל שיכול היה לזכור, כשנכנס לבית אבריסיתה היה הבית ריק. העמדות את אמירתו זו במבחן.

"סטינה תיארה את הבית בזיכרונותיו", אמרתי. "לדברי סטינה היה בבית אבריסיתה עושר שלא ייאמן: רהיטים מפוארים, שפע בגדים מורחיים ומערביים, מכשיר רדיו, משאית, חרב בדואית הדורה עשויה כסף, אדכיון עשיר וחשוב של תצלומים ומסמכים, 'אותלו' של שייקספיר באנגלית ליד עותק של הקוראן ועוד..."

"מעולם לא ראיתי חרב", השיב בוברמן.

בשלב זה הצעתי להעביר את השפופרת לאהרוני. "אבל נדמה לי שאחותו בחרב כמו יריך", אמר אהרוני לתוך השפופרת. שפופרת הטלפון הוחזרה אלי. רחקתי בוברמן לקבל רמז כלשהו: משהו, ולו רק רמז מעורפל. "חיים בר-לב", אמר, "היה משוגע לפגיונות, לסכינים, לכידונים ולחרבות מכל סוג."

"אולי", הציע בוברמן, "כדאי שתשוחח עם עומר, בנו של בר-לב, היום עורך דין, או עם אלמנתו, תמר" – אף שהיה מסופק אם יהיה ביכולתם לסייע. כשהשבתי את שפופרת הטלפון למקומה הניד אהרוני את ראשו: "אני מתפלא למה הוא אמר את זה," מילמל בהתייחסו להצהרתו של בוברמן כי כאשר נכנס לבית אבריסיתה היה הבית ריק. "לא מתאים לו לשקר בצורה נחרצת כזאת. אבל הוא איש שירות חשאי מובהק המאמין מאוד כי יש רברים שצריכים להישאר כמוסים ושאינן לגלותם לעולם."

"ככל שאני יודעת", החרתה אחריו רחל אשתו, "החרב עשויה בהחלט להיות ברשותו.

ייתכן אפילו שהיא בכיתו. "רחל התגלתה כאשה בעלת דעות פוליטיות רדיקליות יותר מאלו של בעלה. לדעתה, כל מלחמות ישראל, למעט חלקה הראשון של מלחמת 1948, היו מיותרות ובלתי מוצדקות. בשנת 1967 התנגדו שניהם להמשך ההשות בשטחים שנכבשו. רוב חברי בית אלפא התייחסו אליהם כאל מצורעים. שאלתי גם את סטינה למקורו של הכינוי "סטינה". מתברר שכינויו הוא סילוף של שם המשפחה האירופי שלו: סימונהאוז.

כשבדקתי את הדואר האלקטרוני שלי למחרת, ב־18 באוקטובר, מצאתי דוא"ל מרחל אהרוני.

"שלום לך אורי, החרב נמצאת אצל תמר בר־לב. נא אשר טלפונית עד הצהריים את קבלת המכתב. רחל ואריה." מיותר לציין שהתקשרתי אליהם מיד.

אהרוני סיפר לי כי לאחר שעזבתי את ביתם, התקשרו שניהם לתמר בר־לב; הם שאלו אותה אם היא יודעת משהו על אודות חרבו של אב־סיתה. לדברי אהרוני, סיפרה להם תמר בר־לב כי תמיד סלדה מאוסף הפגיונות, החרבות והאקדחים של בעלה, ולאחר מותו נתנה את הפריטים כמתנות לבני משפחה ולחברים. היא זכרה חרב גדולה שהיתה תלויה בחדר המגורים, אבל סברה כי גם אותה נתנה במתנה.

כשלושים דקות לאחר מכן, המשיך אהרוני, התקשרה אליהם תמר בר־לב שוב. היא מצאה את החרב! שיחתם המשיכה להדהר בראשה והיא החליטה לשוב ולחפש בחדר עבודתה, שהיה בעבר חדר העבודה של בעלה. היא זכרה במעומעם, כי ייתכן שהניחה את החרב על גבי מדף ספרים גבוה. היא עלתה על סולם או סולם מדרגות וברקה. החרב היתה שם.

בני הזוג אהרוני היו מלאי סיפוק והביעו את תקוותם שהחרב היא אכן החרב שחיפשתי.

צילצלתי לתמר בר־לב מיד עם סיום השיחה עם אריה אהרוני. כן, החרב ברשותה, כן, היא תשמח לתת לי אותה. קבענו שאגיע לביתה לקראת השעה 19:00 כדי לאסוף את החרב.

תמר (1)

בצהרי אותו יום, ה־18 באוקטובר, הכריעה אותי תחושת האי־נוחות אשר פיעפעה בי מאז שיחתי עם אריה אהרוני: ומה אם תמר בר־לב תשנה את דעתה עד לערב? מה אם בן משפחה שלה, או אחד מחבריה בשירות הביטחון או במסדר המודיעין בישראל יתקשר אליה וייעץ לה לא למסור את החרב?

עוד באותו יום לחצתי על פעמון האינטרקום בשער ביתה של תמר בר־לב בנווה

מגן. (משפחת ארן מתגוררת באותה שכונה). גינה קדמית גדולה למרי ומטופחת מוליכה לווילה נוחה אך לא מנקרת עיניים, בדומה לבית שמשפחת ארן מתגוררת בו. "זה אורי דייזיס", אמרתי לתוך האינטרקום, "הגעתי מוקדם, כבר לא יכולתי לחכות". שמעתי באינטרקום את צחוקה האמפתי של בעלת הבית, והוזמנתי להיכנס פנימה. אשה יפהפייה, מסבירת פנים ומלאת חיים קיבלה את פני. זה עתה חזרה הביתה לאחר שהסיעה את נכדיה בחזרה להוריהם. "אני שונאת את מנעול הביטחון", אמרה. "שירות הביטחון עמד על כך שיותקן כשחיים היה לרמטכ"ל, והוא נשאר שם מאז". הופניתי למטבח, ותמר ברילב הגישה תה. פיטפטנו.

עד מהרה פנתה תמר ברילב אל פנים הבית להביא את החרב, ואני המתנתי במטבח. ביקשתי לתעד את קבלת החרב. "האם את רוצה קבלה על החרב?" שאלתי. "הו, לא", אמרה, "אני נותנת אותה לך בשמחה, ובאמת מקווה שזו תהיה תרומה לפיוס, כפי שאמרת" – ואז סיפרה לי את אשר שמעתי כבר קודם לכן מאריה אהרוני, היינו, שהיא סלדה מאוסף הפגיונות, החרבות והאקדחים של בעלה, וחילקה את הפריטים לאחר מותו בין בני המשפחה. פריטים אחרים ניתנו כמתנות ברמצווה. אני ביקשתי לצאת ועם החרב בידי שבתי למכונית. ברילב ליוותה אותי לחיפושית ונופפה בידה לשלום כשנסעתי.

החלטתי לא לשמור את החרב ברשותי ולמסור אותה ללא כל דיחוי למשמורת אצל ידיד, עורך הדין תאופיק ג'אבארין בעיר אום אל-פחם. מאז יצאתי את בית ברילב ליווה אותי החשש שמא תילקח החרב מרשותי קודם שאגיע לביתו של תאופיק. נכנסתי לביתו ומסרתי את החרב לידי מיד וללא שהות. תאופיק נטל את החרב והחל לבחון את החפץ מקרוב. הוא היה זה שהבחין בכיתוב החרות בעברית על הנדן: "לרביאלוף ברילב לרגל ביקורך בשבט עזאזמה מאת שייח' עוודה אבן מעמר, כ"ג בניסן תשל"א [18 באפריל 1971]".

שלחתי לסלמאן צילום דיגיטלי של החרב כנספח ברוא"ל, וסיכמנו בהתכתבות נוספת שהוא יתקשר אלי כשאהיה בלונדון לקראת סוף אוקטובר. ב-26 באוקטובר שוחחנו ארוכות בטלפון. סלמאן אישר שהחרב דומה לחרבו של אביו. היתה דרך אחת בלבד כדי לנסות לקבוע אם החרב בעלת הכיתוב בעברית היא אכן החרב שהיתה שייכת לבניו של סלמאן: לראיין את עוודה אבן מעמר.

סטינה (2)

6 בנובמבר, 2005. אריה אהרוני התקשר. סיפרתי לו על הכיתוב בעברית על החרב שנתנה תמר ברילב. עכשיו, אמר, נדמה לו כי הוא זוכר שהחרב נמסרה לקיבוץ רביבים

לאות הוקרה על הקרבתם ההרואית בקרב הקשה בכיר עסלוג', קרב שנהרגו בו כ־15 מחברי הקיבוץ. אפשר בהחלט להניח, אמר אהרוני, שהחרב נמצאת עדיין במוזיאון או בארכיון של רביבים. הוא הציע שאשוחח שוב עם אחד מוותיקי קיבוץ נירים. אמרתי שאתקשר אל אמנון דגיאלי. כדי לקצר, אומר כי בבירורי הגעתי עד קיבוץ רביבים, אל יענקל'ה שמש.

יענקל'ה

יענקל'ה הוא גבר תוסס בן 79 שמוחו צלול. הוא לקח אותי בקלנועית שלו לסויר והראה לי את מוצב רביבים. הקורא העברי לא יתקשה למצוא את הנרטיבים הציוניים המתייחסים לרביבים ואיני מתכוון לתעד את הרצאת דבריו של יענקל'ה שמש כפי ששטח אותה בפני, עת שוטטנו במקום. לאחר שחצינו את השער וצעדנו אל עבר המוצב, הצגתי בפניו את מטרת ביקורי: "באתי לרביבים בחיפוש אחר חרב," אמרתי. "אוי," אמר שמש, "אבל החרב כבר אינה נמצאת כאן. היא נגנבה."

"האם היתה זו חרבו של השייח' חוסיין אבר'סית'ה?"

"לא," ענה שמש, "זו היתה חרבו של שייח' סעיד אבן סעיד, מנהיג שבט עזאומה, ודודו של שייח' עוודה אבן מעמר. אומרים ששייח' עוודה אבן מעמר חצה את הגבול למצרים והרג את דודו כדי לנקום את מותו של אריה יחיאלי, המוכתר של רביבים באותה תקופה, שנהרג במארב."

שייח' עוודה אבן מעמר קשר את גורלו עם גורלה של מדינת ישראל, בשעה שדודו – עם זה של מצרים. אריה יחיאלי ועוודה אבן מעמר קשרו ביניהם ברית דמים והיו אחים לדם. אומרים שעוודה ביקש לנקום את הריגתו של יחיאלי, ולאחר שהרג את דודו, נטל את חרבו ונתן אותה כפרס ניחומים לקיבוץ רביבים. יום אחד היא נעלמה. נגנבה.

"איך נראתה החרב?" שאלתי.

"זו היתה חרב נפלאה, אורכה היה בערך מטר וחצי, משובצת אבנים יקרות וכנראה נתונה בנרן עשוי כסף." אז פגשנו את עווד גרפינקל ואחרי שיחה פוליטית קצרה נפל לו האסימון. "אז אתה האורי דייויס," קרא.

הוא היה תלמיד תיכון בחיפה בתחילת שנות הששים, עת הובלתי בסיסמת "פיתוח ולא נישול" את המאבק לסולידריות עם תושבי דיר אלי'אסד, בענה ונחף, נגד הפקעת אדמותיהם ב"שטח 9" – כ־5,000 דונם – כדי להקים במקום את העיר כרמיאל (ליהודים בלבד) במסגרת מאמצי האפרטהייד המתמשכים של כל ממשלות ישראל "לייהד" את הגליל. מאמצים ממשלתיים אלה הוכתרו בהצלחה חלקית בלבד. היום כרמיאל, כמו נצרת עילית, היא עיר מעורבת. כעת, כארבעה עשורים לאחר שנשפטי בכית המשפט

הצבאי בנצרת לתקופה של שמונה חודשים בעוון כניסה חוזרת ונשנית ל"שטח צבאי סגור", כל אימת שאני נכנס לכרמיאל מתרחב לבבי בקרבי, ואני חש כאילו יש לי מניה שם. כשנפרדתי מיענקל'ה שמש היה לו הבזק של זיכרון. "אתה יודע מי יכול לדעת משהו על הרב אבר־סִיתָה?" אמר. "ששון בר־צבי מבאר שבע, פלט. "יש לך במקרה כתובת?" שאלתי. "רחוב אסף שמחוני מס' 2 – אלא אם שינה את כתובתו," ענה.

תמר (2)

ב־9 בנובמבר צילצל הטלפון הנייד שלי. תמר בר־לב היתה על הקו. מתברר שלמחרת היום בו מסרה לידי את החרב, התקשר אליה מאיר עמית (ראש המוסד בשנים 1963-1968) ושאל אותה על אודות חרבו של עוודה אבן מעמר. כשענתה לו כי מסרה אותה לאורי דייוויס יום קודם לכן הוא "זעם ביותר". בר־לב ההגונה לא ביקשה ממני להשיב את החרב לרשותה – אבל הרמז היה ברור. לא היתה לי כל כוונה להיענות. טוב עשיתי שלא דחיתי את נסיעתי לרמת השרון כדי לאסוף את החרב, ושעמדתי על תיעוד המסירה. נראה כי קווי הטלפון שלי, או של תמר בר־לב, או של שנינו, נמצאים תחת האזנה (כשל סיבות שונות...)

ששון

התקשרתי לששון בר־צבי ב־10 בנובמבר 2005. הצגתי את עצמי ואת הנושא. "אין לי מושג על החרב," אמר. "אני לא שירתי במערב הנגב. ככל שאני יודע, החרב של אבר־סִיתָה היתה בידיו של בני מיטיב." אבל בני מיטיב כבר הלך לעולמו. בחזרה לנקודת ההתחלה.

שייח' עוודה

בנו של שייח' עוודה אבן מעמר הוביל אותי אל המראפה בביתו בשוקייב אל־סלאם. שייח' עוודה קיבל את פני לבוש גלימה לבנה בעלת צווארון ושוליים רקומים זהב. מבוגר מאוד (בן יותר מתשעים) וכבד שמיעה. הבית נראה כאילו נבנה בתקופה ששייח' עוודה היה אמיר. מאז הירדרר מצבו. הושכתי בצדו של שייח' עוודה. הוגש קפה מר. הצגתי את עצמי. ציינתי את הפרטים הנוגעים למקום ולתאריך הולדתי, ואת עובדת היותי בעל אזרחות כפולה. הוספתי פרטים על השכלתי, והצגתי את מקצועי כמזרחן (מסטרק) שהתמחותו אנתרופולוגיה (מלכת מדעי החברה – הסברתי בתשובה לשאלתו

של מוסה) שיש לו עניין בחרבות. נקודה זו עוררה את התעניינותו של שיח' עוודה. "אני מעוניין בעיקר בשלוש חרבות," אמרתי. "אחת, חרבו של שיח' סעיד אבן סעיד, שנגנבה מחדר הזיכרון של קיבוץ רביבים; שתיים, חרבו של שיח' חוסיין אבו־סיתה, שנגנבה מביתו במעין אבו־סיתה; ושלוש, החרב שהוא, שיח' עוודה, העניק במתנה לרמטכ"ל חיים בר־לב בעת ביקורו בשבט העזאומה בשנת 1971."

בכל הנוגע לחרבו של סעיד אבן סעיד, שיח' עוודה יכול היה להוסיף רק מעט על מה שכבר שמעתי מיענקל'ה שמש בקיבוץ רביבים, להוציא את טענתו כי לא הוא אשר מסר אותה חרב לקיבוץ רביבים. לדבריו, במהלך הקרב בו נהרג אריה יחיאל, הקרב על משטרת עסלוג', חטף גבר צעיר, בלהט הקרב, את חרבו של סעיד אבן סעיד ופרץ קרימה כדי "להרוג את היהודים". הצעיר נהרג בו במקום והחרב נלקחה לקיבוץ רביבים כשלל. האם חצה את הגבול כדי להרוג את דודו? "זה היה מאוחר יותר, ענה בקוצר רוח ופטר את הנושא בהינף ידו.

באשר לחרבו של חוסיין אבו־סיתה – שיח' עוודה הפנה אותי לקרוביו של שיח' סוליימאן אל־סאנע, בשבט הטראבין (אשר הועברו לאחרונה משכנותו של היישוב עומר ורוכזו בקרבת גבעות בר). לדברי שיח' עוודה, היו שלושה נכבדים ברואים בנגב אשר "קשרו את גורלם בגורל היהודים": שיח' סוליימאן אל־סאנע משבט הטראבין במערב עליו השלום, שיח' סוליימאן הווייל בצפון (שגם הוא כבר הלך לעולמו), והוא עצמו, בדרום. כדי לקבל מידע על מעין אבו־סיתה עלי להיפגש עם בני משפחתו של שיח' סוליימאן אל־סאנע, במיוחד עם שיח' מחמוד אל־סאנע, בן אחיו. באשר לחרב שהעניק כמתנה לבר־לב – הוא קנה את החרב בעזה והכריח אותה לישראל. שיח' עוודה היה כמובן בעד פתרון של שתי מדינות, ונגד קיצוניים משני הצדדים. לישראל יש זכות להתקיים על אדמתה. לפני שנפרדתי מהם וידאתי שלשיח' עוודה יהיה מושג־מה על פעילות הפוליטית, ושלא יהיה לו ספק בנוגע לתמיכתי בזכות השיבה.

שיח' מחמוד

במלחמת 1948 גורשו שבטי הטראבין מאדמותיהם במערב הנגב ורוכזו ממזרח לכאר שבע בשכנות לעומר. שטחי הקרקע הנרחבים והפוריים שלהם הועברו לידי קיבוצים ומושבים של המועצות האזוריות אשכול ומרחבים, ולידי עיירת הפיתוח אופקים (עמארה). עם הזמן, משהפך עומר (ליהודים בלבד) למקום מגורים מועדף עבור המעמד הבינוני והבינוני־גבוה של באר שבע, היתה קרבתה של עיירת הפחונים של טראבין אל־סאנע פחות ופחות נסבלת בעבור תושבי עומר היהודים. במקום לשנות את המסגרת הגזענית והמפלה של המושב, בחרו הרשויות לסלק את "המפגע האסתטי". שוב מעשה

טרנסספר – הפעם לסכיכות אזור אל־עראקב, סמוך לגבעות בר, עוד יישוב ליהודים בלבד שהוקם באחרונה על אדמותיו של שבט אל־עוקבי.

הגעתי לטראבין אל־סאנע לקראת השעה חמש אחר הצהריים והופניתי למתחם סגור בפח גלי, מקום מושכו של שייח' מחמוד. חבורה זריזה של ילדי השכנים, כולל נכדיו, הקדימה להודיע לו על בואי, ועד שהחניתי את החיפושית האדומה שלי בקרבת חצרו, יצא השייח' מחמוד החוצה לבוש בגלבייה לבנה ובירך אותי. הוא היה עטור זקן לבן, מבוגר ממני בארבע שנים (יליד 1939), בכיר במערכת שיתוף הפעולה הברואית שגרמה נזק רב כליכך לבני עמה.

לא, הוא לא ראה את חרבו של חוסיין אברסיתה, וככל שהיה ידוע לו, היא לא עברה דרך ידיו של מישהו מבני משפחתו, אבל היא עשויה להימצא בידיו של ניסים קוז מעומר, שהיה בעבר, בין היתר, המושל הצבאי של אזור חאן יונס ברצועת עזה הכבושה. בדומה לחיים ברי־לב המנוח, היה ברשותו של קוז אוסף מפורסם של חרבות ופגיונות. שייח' מחמוד ראה את האוסף כמו עיניו בביתו של קוז בעומר. אולי חרבו של חוסיין אברסיתה הינה פריט מפריטי אותו אוסף?

ניסים (1)

בשעה שש כבר הייתי בעיצומה של שיחת טלפון עם ניסים קוז (הודות למודיעין של בזק). לאחר שהצגתי את עצמי כיאות, אנתרופולוג החוקר את ההיסטוריה של 1948 של אזור ניר יצחק/מעין אברסיתה, שאל אותי קוז מה בדיוק אני רוצה, ועניתי שאני מעוניין בעיקר בפריטי תרבות ואמנות מהאזור, ובפרט בחרבו של חוסיין אברסיתה.

הסברתי שהופניתי אליו ואל האוסף שברשותו בעקבות סדרת ראיונות שערכתי במהלך חיפוש אחר חרבו של אברסיתה; תיארתי בחלקה את סדרת הראיונות שכבר קיימתי, החל בראיון עם לינה מיטיב (אבל תוך שאני נמנע מאזכור שמו של השייח' מחמוד כסימוכין הישיר שלי); ושאלתי האם ירשה לי באדיבותו לשווף את עיני באוסף החרבות שלו ואולי גם לצלם אותו. ניסים קוז לא נטה להיענות לבקשתי. תגובתו הראשונה היתה, בעצם, עוינת. הוא טען שהאוסף כבר אינו ברשותו; שהוא מסר את פריטי האוסף לחברים, כולל חברים ברואים; ושברשותו נותרה חרב אחת בלבד. לא, לא אוכל לראות את חרב; לא, הוא לא יאפשר לי לצלם אותה. לא...לא...לא... לא היה לו כל עניין ולא היה לו זמן לדברים האלה. נקודה.

שייח' מחמוד שב מתפילת המג'רב במסגד. נפרדתי ממנו לשלום ופניתי לשוב אל הכפר הלא־מוכר אל־חורה, שיושביו, עשירי אל־עקבי, פועלים, בניהולו העיקש של נורי אל־עקבי, לשוב אל אדמותיהם באזור אל־עראקב בשכנות ליישוב גבעות בר –

אדמות מהן גורשו באחד מפשעי המלחמה ב־1948. כמעט והגעתי לאל־חורה כשהטלפון צילצל. זה היה שוב ניסים קוז.

ניסים (2)

הפעם הוא היה פייסני יותר. תהיתי מה גרם לשינוי הגישה החד בתוך פרק זמן של שעה וחצי. ייתכן שהסקרנות ריככה אותו, או שמא עלה בידו לברר באמצעות קשריו הביטחוניים מיהו אותו אורי דייזיס. הוא שאל אותי שנית מי אני ומה אני רוצה. חזרתי על מה שאמרתי לו בשיחתנו הקודמת. קוז בילבל תחילה בין שם המקום מעין אבו־סיתה לבין השם 'שיח' מועין אבו־סיתה. כשקלט, לבסוף, אמר כי הכיר בזמנו פלוני בשם אבו־סיתה בחאן יונס. הוא גם הכיר פלוני בשם אבו־סיתה שהיה שר חוץ בממשלת מרוקו (מחמד אבו־סיתה, מנהיג מפלגת האסתקלאל), אבל הוא לא הכיר את אבו־סיתה ממעין אבו־סיתה. הוא הקשיב לרברי עד תומם, ואז אמר שאף שפיזר את האוסף שלו, נותרו ברשותו שתי חרבות.

שאלתי אם יתיר לי לבוא לביתו כדי לצלם את שתי החרבות האמורות, וגם הפעם סירב. הוא גם שאל כיצד יחא בידי לזהות את החרב שחיפשתי. אמרתי שכדי לזהותה בוודאות יהיה עלי להתייעץ שוב עם המקור ממנו קיבלתי את המידע המועט שעמד לרשותי, ואז לחזור אליו עם סימנים מיוחדים. "עשה זאת", אמר, "ואני אנסה לעזור לך ככל שאוכל."

סיפרתי לקוז שהאלוף אברהם אדן הואיל בטובו לסרוק עבורי צילום של חוסיין אבו־סיתה, הנראה כשהוא עונד את החרב האמורה על ירכו. הסכמנו שאשלח אליו בדוא"ל את החומר של אדן. שלחתי אליו למחרת היום את הצילום של אדן. קוז החזיר תשובה קצרה שעיקרה היה כי אי־אפשר להסיק מהתמונות ששלחתי איזו חרב זו. תיקו.

סוף דבר

ליבי נחמץ בקרבי כל אימת שאני פוגש בסלמאן ובמי מאחיו/אחי, מיליוני הפליטים הפלסטינים של 1948, אשר ייאלצו, קרוב לוודאי, להמתין עד למועד שיבוטלו חוקי האפרטהייד של מדינת ישראל כגון חוק נכסי נפקדים משנת 1950; חוק מעמד ההסתדרות הציונית העולמית – הסוכנות היהודית לארץ ישראל משנת 1952; חוק הקרן הקיימת לישראל משנת 1953; והאמנות בין ממשלת ישראל לבין ההסתדרות הציונית העולמית, הסוכנות היהודית לארץ ישראל והקרן הקיימת לישראל בהתאמה.

עד שיתחולל שינוי זה בארצנו האהובה, כפי שהתחולל בדרום אפריקה, ימשיכו סלמאן אבריסיתה והמיליונים האחרים, המסוגלים כ"נפקדים" או כ"נפקדים-נוכחים" מכוח חוק נכסי נפקדים, והמלווים סיפור זה כצל מתחילתו ועד סופו, להיות מנועים מלצעוד במסלול כמו זה שאני עשיתי.

ואיני יכול לתאר לעצמי סיום טוב יותר לסיפורי זה מאשר להפנות בקשה לכל מי שבידו מידע נוסף העשוי לסייע בידי להמשיך את המסע, ולאתר את חרבו של השייח' חוסיין אבריסיתה וספריו, שיצור עמי קשר בדוא"ל uridavis@actcom.co.il.